

Posudek oponenta diplomové práce

„Představení základních pojmů a problémů oboru „Surveillance Studies“ (podle Davida Lyona)“

Autor práce: Bc. David Zwyrtka

Vedoucí práce: prof. PhDr. Miroslav Marcelli, Ph.D.

Diplomová práce Davida Zwyrtky se věnuje poměrně novému oboru, který je svým způsobem multidisciplinární a rozvíjí se zejména v anglosaských zemích. Jedná se o tzv. „*Surveillance Studies*“, což je název, který D. Zwyrtka nepřekládá a v celé práci jej nechává v anglické podobě. Je pravda, že v češtině neexistuje ustálený překlad, a tudíž je takový postup obhájitelný, nicméně o svůj vlastní návrh se mohl autor alespoň pokusit. Zjednodušeně řečeno jde o studium dohledu.

D. Zwyrtka má svým způsobem výhodu, že píše o tématu, které je zatím české akademické obci téměř neznámé, to však na druhou stranu vede k jisté zodpovědnosti při jeho představení a zejména při překládání a vysvětlování základních termínů. Práce nevyužívá velké množství pramenů, ale na druhou stranu čerpá z cizojazyčné literatury, což lze považovat za klad.

Velice vhodně si D. Zwyrtka zvolil jako hlavní zdroj pro svou práci kanadského sociologa Davida Lyona, kterého je vskutku možné považovat za jednu z nejvýznamnějších postav soudobých zkoumání dohledu. Vychází zejména z Lyonových starších prací - *The Electronic Eye: The Rise of Surveillance Society* a *Surveillance Society: Monitoring Everyday Life*. Práci by možná slušelo i kritické srovnání s jinými autory, nicméně představené pole je samo o sobě dostatečně široké pro magisterskou práci.

Úvodní část (1.3.2) začíná vhodnou definicí Surveillance Studies od Davida Lyona, načež D. Zwyrtka představuje základní témata, o která při studiu dohledu či dohledových systémů jde – osobní data, soukromí, informační společnost, racionalizace, klasifikace, elektronický dohled představovaný nejčastěji kamerami apod. Trochu by tomuto úvodu nechyběla větší strukturovanost. Mám dojem, že D. Zwyrtka vypustil spíš několik testovacích balonků, než že by jasně odlišil tato témata. Zároveň se zde můžeme setkat s pro mě trochu zvláštními větami jako např. „V současnosti je však vystavena globálnímu dohledu celá společnost“. Myslí tím autor, že existuje nějaký jeden globální dohled a že ten hledí na celou společnost, a existuje nějaká taková „celá společnost“? Nebo dále „Cílem je také dosáhnout lepšího porozumění důsledkům systémů dohledu na bezpečnost a sociální spravedlnost.“ Je snad sociální spravedlnost hodnota sama o sobě, za kterou je třeba bojovat, nebo zde spíš mělo jít o problematiku sociálního vyčleňování? Asi rozumím, co chtěl D. Zwyrtka výše uvedenými větami říci, ale diplomové práci sluší jasné vyjadřování. Zároveň bych navrhol, raději se vyvarovat spisovelského slovníku Davida Lyona, který se však ke svému křesťanství otevřeně hlásí, viz konec 1.3.2 i závěr práce.

Jako mnoho autorů, kteří se zabývají problematikou dohledu, i D. Zwyrtka se dále věnuje dvěma dílům, která lze považovat za jisté kořeny Surveillance Studies. Nejprve popisuje Orwellovu knihu *1984* a poté Benthamův koncept Panoptikonu, který je použit jako model disciplinární společnosti ve Foucaultově knize *Dohlížet a trestat*. Oba exkurzy lze považovat za vcelku povedené, zejména v pasážích, kde se D. Zwyrtka pokouší o srovnání se současností, potažmo s Davidem Lyonem, i když právě v těchto pasážích můžeme nalézt několik odvážných tvrzení. Lze podotknout, že třetím často citovaným kořenem prací o dohledu bývá dílo Franze Kafky, nicméně zvolené dva motivy považuji za dostatečné.

S tím, jak D. Zwyrtka dále postupuje ve stopách díla Davida Lyona, nabývá jeho práce na jasnosti a zajímavosti. Popisuje nárůst důležitosti dohledu v moderní době, problematiku změn chápání času a prostoru, proměny spojené s rozvojem technologií, zejména těch informačních. Za povedené a vhodně umístěné považuji podkapitoly 2.3.4 – 2.3.6, které popisují koncept *Dataveillance* (data + surveillance) od Rogera Clarka, problematiku mizení těl, Laudonovu teorii datových obrazů (data-image), i když zde by se možná hodilo srovnání s podobnými koncepcemi jako Data Double či Digital Person (srov. D. Lyon - *Surveillance Studies: An Overview*), a Rulův termín kapacita dohledu.

Celé podkapitole 2.4, která se věnuje současným podobám dohledu a rozlišení jednotlivých oblastí dohledu (státní administrativa, policejní dohled, obrana a zpravodajské služby, dohled na pracovišti, spotřeba) není v zásadě co vytknout. Pouze škoda, že D. Zwyrtka nevyužil klíčové slovo *Synoptikon*

z citace č. 132 k alespoň kratší analýze tohoto pojmu, jenž považuji za jeden z klíčových v pracích o dohledu.

Třetí kapitola přechází od způsobů dohledu k etickým problémům a odporu vůči dohledu. D. Zwyrtek zde hojně využívá Lyonových analýz, které tuto problematiku na konkrétních příkladech ilustrují. Nejprve se věnuje hnutím proti dohledu, dále prezentuje Lyonův odmítavý postoj k jednostrannosti dystopických modelů dohledu, a poté přechází k problematice soukromí. V některých pasážích autor tematicky trochu skáče (např. 3.3.1), což lze asi přisoudit práci s anglickými texty. Za správně představenou považuji na konci úvah o soukromí a sociální konstrukci subjektu koncepci *Superpanoptikonu* od Marka Postera, která je v diskurzu teorií dohledu často citována. Nicméně Lyonův záměr směřuje od dystopických, pesimistických a mocensky orientovaných teorií k jeho vlastnímu pojetí lidského soukromí a důstojnosti, a tak také D. Zwyrtek věnuje závěr třetí kapitoly Lyonově nově pojatému kritickému zkoumání dohledu, které má najít meze „normální společnosti“ a vyústíje, za pomoci biblického odkazu k naději, v jeho specifické pojetí „dobré společnosti“, k čemuž poskytuje svůj vlastní návod.

Poslední kapitolu věnuje D. Zwyrtek několika příkladům systémů dohledu v praxi a snaží se na ně aplikovat pojmový aparát předešle představených teoretických analýz, což se mu daří a na závěr přidává krátké, ale dobré, zamyšlení nad digitalizací současného světa.

Na závěr si dovolím ještě jednu poznámku. D. Zwyrtek by se měl zamyslet, co chápe pod pojmem systémy dohledu, který ve své práci vcelku automaticky používá, ale nikde nevysvětluje. Tento termín je u nás používán hlavně pro technologické systémy dohledu (např. samotný kamerový systém), ale z předložené práce nabývám dojem, že autor má na mysli systém jako celek, tj. například včetně aktérů.

Navzdory výše uvedeným připomínkám pokládám práci za zdařilou a navrhuji hodnocení stupněm 2.

8. 3. 2010

Mgr. Daniel Slavíček